

מזיכרונותיו של שלום אילתי גטו קובנה לקראת השמדתו

יום א' אביבי רגיל שבין פורים לפסח. הרבה דברים ממתינים לאמא ביום המנוחה השבועי. אבל זהו גם היום היחידי בו אנו יכולים להיפגש מעט, לכן מבכר אני יותר להשתהות בחדר מאשר לצאת אל חברי בחוץ.

הבוקר היה מתחיל עוד במיטה בקימה מאוחרת ופטפט קל. כה הרבה יש לספר זה לזה – רשמים מן השבוע שחלף בבריגדה ובמעברי השער, שיחות עם ליטאים או אמירות-אגב של גרמנים. הופכים אנו והופכים בפירורי המידע המתגלגלים אלינו, אם לגבי החזית – האיטית כל-כך בהתקרבותה – ואם על הצפוי כאן בגטו לאור שברירי ידיעות מגטאות אחרים, בלא שיש בידיך אפס-קצהו של חוט אמין להיעזר בו כדי לנסות ולהבין את המתרחש סביב. פה ראו קרונות רכבת חתומים דוממים זה ימים אחדים על מסילה צדדית, שם ראו קצינים שחורי דשים מסובבים את הגדר כמתכננים דבר-מה; פליטת-פה זחוחה לכאורה של איש בכיר זה או אחר עוברת כאש בשדה קוצים כהרף-עין. כיצד להסתדר עם כל גלי הידיעות האלה, איך להיוותר שפויים, לא לאבד תקווה. עתה חוזרת אמא ומספרת לי פרטים מלאים יותר מביקורה האחרון אצל אחותי הקטנה ומה חדש העלתה בבירוריה לגבי מקום מחבוא אפשרי עבורי אני.

אבל אי-אפשר להאריך יותר מדי, צריך לקום. יש לבשל למשך כל השבוע, לכבס, לתקן וגם לצאת לסידור עניינים שונים.

יום נעים למדי היה יום ראשון זה. אמא סיימה מוקדם את עבודות הבית, דחתה את יציאתה לשעה מאוחרת יותר, וישבנו לסעוד יחד את ארוחת הצוהריים בפעם היחידה בשבוע. אתה שעה ודאי חוזרת כבר אחותי מן הכנסייה עם הגויים שלה. נינוחה היום אמא, אף שלעולם אינך יכול להיות בטוח כי ירדת לסוד מבטיה החכמים, השתקניים. קולחת לה השיחה בינינו על דא ועל הא ומגיעים אנו לאחד הנושאים האהובים עליה מאוד – אופרות. הפעם הייתה כנראה אמא במצב-רוח משופר יותר, אולי מפני שהמיגרנה לא פקדה אותה היום. ושמא, אחר שחלפו כבר ארבעה חודשים, החלה להתגבר מעט על כאב מסירת הבת לידי זרים. כל-כך, שהחלה לפזם קטעי אריות אהובים עליה, מאלה שהייתה משמיעה באוזני בימים משכבר. ייתכן שהייתה זו האריה מ"טרוויאטה", או מ"היהודיה" של הלוי, ואולי מ"כרמן", אשר להצגתה הלכנו בשנה האחרונה לפני המלחמה. כבר בתחילתה של אופרה זו הכינה אותי אמא, כי ברגע מסוים יהיה עלי לגרוע עיני מן הנעשה על הבמה. אמי חשבה כי אין צורך להפחיד ילד רך במראות של מעשי דמים. ואף שאת התמונה המסוימת לא ראיתי אלא

דמיינתי בלבד, הנה נעימת המוות הקרב ובא, המושמעת תדיר במהלך האופרה, מטביעה עד היום מועקה בגווי.

יום אחד, לפני שנים אחדות, נלפתי בשומעי ברדיו זמרתה של מקהלה ענוגה. היה זה קטע מתוך "פאוסט" של גונו, אהוב במיוחד על אמא, אשר אותו הייתה שרה באוזניי בידיש – כנראה שהשתתפה בהעלאתו על הבמה במסגרת חוג חובבי תיאטרון. בשומעי תחרה שמיימית זו שנית כעבור שנים כה רבות, מעל גלי האתר, בלא שהעליתי כלל בדעתי כי זכורה היא לי עדיין, כמוזלף אור הייתי, מרחף בעולמות עליונים; ממרחק ריבוא שנות אור שבה אלי השירה העדינה, כפי שטמנה בתוכי אי-פעם אמא, ואני הלום ודמוע.

מערכה ראשונה, מקהלת נערות במרומים משמיעה שיר חרישי והוא משמש כרקע לאריה של פאוסט בה הוא מתרפק על ימי חייו המבוזבים. וכך הן שרות:

Paresseuse fille\ Qui sommeille encore!

Déjà le jour brille\ Sous son manteau d'or.

Déjà l'oiseau chante\ Ses folles chansons;

(...)

Toute la nature\ s'éveille à l'amour!

(עלמה הוזה, חסרת כל דאגה/ השכימי, הביטי בשחר העולה

האזיני לשירת הצפורים העולזות/ אשר קולן מצטלצל באחו

(...)

כל הבריאה/ ניעורה לאהבה!)

כך, חשבתי לי בהאזנה חוזרת כעבור שנים רבות, מתקיימת לה הישארות הנפש, טמונה בין הצלילים.

אמא רצתה להיות זמרת. באותו יום ראשון סיפרה לי – לראשונה, ומשום כך גם זכור לי הדבר – כי היא הייתה מקבלת שיעורים בפיתוח קול, תחום לימוד אשר עד אז כלל לא ידעתי על קיומו. לא נחה דעתי עד שהפצרתי באמא שתדגים לפני טיבם של תרגילי אימון בתחום זה. משנתרצתה השמיעה באוזני – דלת החדר הייתה סגורה – דוגמאות אחדות של סולמות עולים ויורדים כמנהג תרגילי הזמרים ואני אף ניסיתי לחקותה ולהתחרות אחריה.

ברגע מסוים נזקקתי לבית-השימוש. פתחתי את הדלת לצאת והנה במטבחון הסמוך מסיבים שכנינו, הוריה של רעיה, אחר שסיימו את ארוחתם ועל פניהם שפוכה הבעה של פליאה, לגלוג ומשועשעות גם יחד – כך להשתטות באמצע היום, בתוך הגטו!

לאחר-מכן אצה אמא לסידוריה ולאותן התכנסויות שהשתיקה יפה להן. גם כשנפגשנו מאוחר יותר, עת העוצר נעל את כולם בבתיהם, עוד הייתה דעתה ניוונה. סיפרה לי מהחדשות האחרונות שקלטה בתא המחותרת, על ההכנות ליציאה גדולה קרובה אל היער. בשעת ערב מוקדמת עלינו על יצוענו והבגדים, כרגיל, מסודרים ללבישה כהרף-עין. לאור פתילת השמן

המהבהבת סקרתי בגניבה את גופה המיוגע והכחוש של אמא, שעה שהכינה את בגדיה ליום המחרת. רזונה הרב עמד לה כאשר נצטרכה להתעטף בסדין, במפת שולחן או בחליפה משובחת מתחת לבגדיה המרופטים, היא חזרה וסידרה את רצועות מחוך ההברחות שלה, שאותו תכננה והתקינה בעצמה. עשוי פשתן לבן, יכלו כיסוי הצרים ומוארכים הערוכים סביב הגוף להכיל, זה בצד זה, קמח, סוכר, חמאה ואף ביצים. מחוך זה הייתה מעלה מעל לבגדיה התחתונים, אשר כבר מזמן – ציינתי לעצמי בעצב מסוים – גבריים היו; אולי נותרו משל אבא. השעה עוד לא הייתה מאוחרת מדי, ואמא נטלה עמה דבר-מה למיטה. יחידים ובודדים היינו בחדרון שלנו. אולי היה זה גוגול, שאותו חיבבה; היא הייתה מקריאה לי מסיפוריו בתרגום חופשי מרוסית. זוכר אני את דגם העטיפה המנומר, האופייני לספרי חשבונות, של קובץ כרוך של כתב-עת ספרותי ישן אשר מילטה מתוך ערמת ספרים מוחרמים. במיוחד אהבה לקרוא את סיפור הפקיד הגלמוד, אשר כל חייו חלם על מעיל חדש – שינל – היא האדרת. את עקבות אקאקי אקאקייביץ בסיפור זה מצאתי כעבור שנים במכתבה של אמא אל נתן הסופר, בו היא מציגה את דמותו של פקיד זה כסמל לחיי שגרה ושיממון שהיא עצמה מעולם לא הייתה רוצה לחוות.

ואולי נדדה רוחנו באותו ערב למחוזות פיוטיים יותר. ייתכן שלבקשתי חזרה אמא ודקלמה לי בפתוס ובהטעמה את החרוזים הקצובים מתוך "שר היער" של גתה, מן הדקלומים האהובים עליה:

Wer reitet so spät durch Nacht und Wind

Das ist der Vater mit seinem Kind

(מיהו הדוהר כה מאוחר בליל סער/ זהו האב ועמו ילדו)

לבי נרעד מחדש לשמע ניסיונותיו החוזרים של שר היער לפתות אליו את הילד הקודח מחום בחיק אביו. האב אינו קולט את קריאות המצוקה של בנו, וכאשר הוא מגיע על סוסו הדוהר אל הרופא בעיירה, גופת ילדו המת בזרועותיו. ואולי אלה המלים – Wer... so spät – אשר מעלות בי הרהורים מסוג אחר, זכר לתוכחות של אב הגוער בבנו הצעיר שסרח ומעוררות רגשות אשמה סתומים. מצטמרר מתכנס אני לצד אמא.

המלים הגרמניות. כיצד מחושקת שפה זו למורת-רוחי ואחוזה בתוכי עד היום. זו השפה אשר בה שמעתי לראשונה מפיה של אמא את מלותיו של שר היער או את שירת oh Tannenbaum, oh Tannenbaum, אותה שפה עצמה בה מוטחים עתה בנו ה-Los, Halt-ו Achtung.

רוח מייבבת בחוץ. שרידי החורף נאבקים באביב הקרב. העיניים כמעט ונעצמות. במשובה קלה מנסה אני להתכרבל בחיקה של אמא, לדמות את עצמי יונק משדיה המדולדלים. הפעם הקודמת שראיתים הייתה בבית היולדות, כאשר אל פטמותיהן היו מכסי מתכת זעירים, מלאי משחה צהבהבה – כנראה לריפוי דלקת, פרי היניקה הנמרצת של אחותי החדשה, הקטנה.

עכשיו מעירה לי אמא בישירות יבשה, כפי שהיא נוהגת תמיד בהסבירה לי נושאים רפואיים, כי בשדי אשה אין חלב אלא לאחר הלידה בלבד. מנצל אני את ההזדמנות לבקשה להראות לי צלקת ארוכה בימין שיפולי בטנה, תוצאת ניתוח מעי-עיוור, אשר לדבריה התרחש בעת תקופה הריונה עמי. שוב פעם מעלה אני, בהיתממות, פרשה סתומה מעט אשר קלטתי בדרך לא ברורה, של לידה מסובכת שהייתה לה, אשר בה אולי הגיחו אז יחד איתי, שמא דרך צלקת זו ממש, עוד אח או אחות – כך לעתים חש אני באופן עמום בתוכי, ואי מעולם לא הכחיש זאת נמרצות. מילא, במצבנו שלנו הנוכחי, ייתכן ובר-מזל הוא הוולד אשר לא זכה להגיע לאור אותו יום.

ערב של חסד, סופו של יום ארוך וטוב שהייתה בה קרבה רבה. אחוזים זה בזה צוללים אנו לתרדמה. ואף שישנים אנו, כתמיד נותרות האוזניים בקשב דרוך להאזין, לקלוט ולנפות מבינות לצלילי הרוח גם קולות אחרים, של איום או סכנה. הפעם קצר היה הלילה. עם אור ראשון, אולי עוד לפני-כן, החלה ספירה חדשה.

יום שני

אפולוית כבדה עוד שררה בחוץ וקול רכב נשמע. לילות רבים ארבתי לצליל חריג והנה זה בא.

טרם שהיה סיפק בידי לתהות על פשר הדבר וכבר הכריז רמקול כי על כל תושבי הגטו להישאר בבתיהם. מכאן ואילך הכול נעשה מוכנית, אף שהדם אזל מן האיברים והידיים רעדו. במהירות עצומה התלבשנו בצרפנו בגדים עליונים לשעת צורך, אמא אולי גם הספיקה לחפון דברי מאכל כלשהם, וכבזק גלשנו אל המרתף.

מאז האקציה הקטנה חזרנו מספר פעמים ותרגלנו ירידות אל המרתף, אף שתמיד חשתי מין מלאכותיות בתרגילים אלה שאמה יזמה, מעין משחק מחבואים; קשה היה לי לתאר לעצמי כי פעם באמת יקרה לנו משהו. עכשיו התגלגלנו פנימה בינות לגרוטאות שונות, סירים וסמרטוטים, עמוק ככל האפשר, בהקפידנו לא להיזז דבר מעבר להכרחי, להותיר הכול פרוע כמות שהוא. אמא כיסתה את עצמה במזרן ישן, ואני התכנסתי לידה מתחת ל"פיילה" גדולה לדברי כביסה. בחוץ החלו להישמע כלי רכב נוסעים וחיילים צועדים. דרוכים עצרנו נשימתנו, מקשיבים, ממתנינים.

שני פתחים היו לו למרתף: פתח הכניסה, אליו יורדים בתלילות בסמוך לגרם-מדרגות הבית, ואותו השתדלנו להשאיר משובש כמות שהיה, דלתו פתוחה למחצה ותקועה עמוק בתוך עפר המדרון; אשנב אוורור זעיר סמוך לתקרה פנה בגובה פני הקרקע אל רחוב גריניוס.

האור הקלוש אשר חדר מבעד לאשנב חדל – מחמת העיניים העצומות עד כאב – לסייע להבדיל בין יום ללילה. מכאן ואילך הייתה היממה לרצף של קולות בלבד והם נחתו עלי משני הכיוונים, גלים-גלים, להציפנו. הגוף שאף להצטמצם לנקודה קטנה ככל האפשר, ובאותה עת

עצמה גם נפרש לאפרכסת ענקית שמילאה את חלל המרתף כולו, לפתח את פתחיו, כמעט וגלשה ממנו החוצה.

לא חלפה שעה ארוכה והחלו להישמע צעדים הולכים וקרבים. מבהיל היה לשמוע אותם קרובים כל-כך. יחידים, זוגות, שלשות, מתואמי פסיעה ונמרצים, יודעים את מטרתם. תחילה פסחו על ביתנו, כממהרים למקום אחר, ואתה כמו אצל רופא השיניים, מיד חושב אולי זהו זה, שמא היום כבר לא יכאיב יותר; אבל הם חזרו. כעת הם נשמעו בחצר שלנו ואחר-כך על גרם-המדרגות, עולים לתוך הבית פנימה. גל הצעדים הראשון הסתפק בפסיעה מהירה דרך כל החדרים; הבאים אחריהם כבר הפכו מיטות, הזיזו רהיטים, חיטטו בארונות, כאשר הסתובבו היישר מעל ראשי התקפלתי ככל האפשר, כמו נעצרה נשימתי. מדהים כמה שרצפה של עץ היא בעצם דקה, האומנם אינה שקופה? עתה הייתי לא רק אפרכסת, אלא גם ללב ענק שפעימותיו מהדהדים כמו פעמוני הבזיליקה שלייד ביתנו הישן. מה לעשות כדי שנהמותיו לא יסגירוני?

המחפשים יצאו כלעומת שבאו ואנו עדיין לא פענחנו כוונותיהם. דממה מתוחה חזרה וצנחה עלינו ומבעדה החילונו ממרחקים לשמוע קריאות, זעקות. לא רק מחפשים, כנראה שלוקחים אנשים. האם לפי רשימות או את כולם? לפתע בקעה אלינו דרך האשנב, התפוצצה מקרב, יללה קרובה מקפיאת-דם – מ ש ה ' ל ה !!! נשמעו נשיפות של מאבק כלשהו, גניחות של התנגדות; בקללות וחרפות נזעמים הוסה הקול הזועק ורק יבבה דקה, אינסופית שרדה ממנו, כשל חיה פצועה אנושות, ואנו כבר ידענו – לוקחים את הילדים! אשר אירע בגטאות אחרים נחת ובא עלינו.

שוב ושוב חזרו קולות של מגפיים סורקים את דירתנו, חולפים בחדרים, מזיזים ומהפכים, ממאנים להרפות. כאילו באו עם רשימות שמיות ואינם מניחים. ואנו כל פעם מחדש מתאבנים – שרק לא יירדו למרתף, שיסתפקו בחיפושיהם בדירה, שיילכו מכאן.

ואז נשמעו בחצר צעדים אשר בבת-אחת פנו מטה, במפנה חד, היישר לפתח המרתף. קולות של שניים, הם מנסים להידחק דרך המרווח הצר שבין הדלת התקועה במדרון ובין המשקוף. ותחילה אינם מצליחים –

WER REITET SO SPÄT

WER REITET SO SPÄT

WER REITET SO SPÄT

WER REITET SO SPÄT

אני לא נושם, לבי לא פועם, מרכז כל כוחי בלהתכווץ, להצטמצם, להיות קטן מעובר, זעיר מראש סיכה. הדלת נדחפת בכוח רב והיא נענית ונפתחת. הם מגששים דרכה פנימה ואני אבן. העיניים חתומות בכוח כה רב עד שספק אם יוכלו פעם להיפתח. להתאפס, להתאייד,

להתאיין. ולפתע נופל עליהם דמה-מה, או לפנייהם, וחוסם את דרכם. כנראה שאין להם פנס. נשמעת קללה ואחד אומר בקול רם: "כאן חושך יותר מאשר בתחת של כושי".

-wie in ein niggers marsh-

הם סבים אחורנית. צעדיהם נשמעים שוב, עולים במעלה השיפוע, יוצאים ומתרחקים.

WER REITET SO SPÄT DURCH NACHT UND WIND?

EIN NIGGERS MARSH!

EIN NIGGERS MARSH!

זמן רב עוד ארך עד אשר הנשימה שבה והלב חזר לפעום.

אמא שברה ראשונה את הלם השתיקה, בלחש היא מסבירה לי את פשר אמירתם הגסה, אשר הבוטות שלה בישרה לי ברגע זה חיים. ומיד היא החליטה לעשות משהו. לו הייתה הרוכב ביער, ודאי גם סופו של אותו ילד היה אחר. עתה, כשברור הוא כי זוהי אקציה של ילדים, תצא אמא מן המחבוא ותעלה למעלה. דירה ריקה מעוררת חשדות, מזמינה פורענות.

אם יבואו מחפשים נוספים תוכל אמא, בגרמנית הטובה שלה, לנסות להסיח את דעתם. פחדתי להישאר לבד וגם חשתי לאבד אותה. אך הכרחי היה לנסות ולעשות דבר-מה. עלי להתגבר ולהתאפק. תמיד עלי להבין, להתגבר ולהתאפק. בזהירות שלפה את עצמה מתוך מחבואה ויצאה מן המרתף, ואני נותרתי שם בהמשך היום לבדי. מכונס כמו קודם, גם הפחד נשאר לרבוץ איתי כקודם. אולם שביב עידוד בכל-זאת הבהב – אמא על המשמר. גלים נוספים של מחפשים חזרו ובאו, לא נלאו. מבעד לרצפה חזרתי ושמעתי את קולה הרגוע לכאורה של אמא משיב באדיבות עניינית – "לא, אין ילדים בבית זה, הדיירים האחרים העדיפו להצטרף לקרוביהם בבתי הסמוכים".

ומסביב נמשך התופת. גל אחרי גל, בין דממות קצרות, פרצו מדי פעם מחדש ובאו מבעד לאשנב קולות צעידה נמרצים, צווחות פולחות לב, גידופים חורצים בגרמנית או אוקראינית, וקריאות שבר של אמהות השוכלות את ילדיהן בעוד אלה בחיקן. ואני, באופן המוזר והבלתי-מובן ביותר, באמצעות האשנב אשר בגובה פני הרחוב, כמו הייתי במו גופי בתוך המערבולת המתהפכת שבחוץ. שוב ושוב נשמעו אנקות מאבק חסרי תוחלת, זעקות, שיש והיו נקטעות באחת כמו באי-פשר מפחיד. קולות אלה בחוץ, בצד החרדה האינסופית, הם שנותרו בזיכרוני כתמצית הזוועה של היום ההוא.

החלונות והדלתות היו פתוחים כולם, למנוע חשד. בעוד אני רק שומע יכלה אמא ממעמקי הדירה לצפות במתחולל סביב. מה ראתה, מניין עמד לה הכוח להתבונן; האם פכרה אצבעותיה הארוכות, נשכה שפתיים, עמדה או ישבה? מעולם לא סיפרה לי זאת, גם לא היו לנו הזדמנויות נוספות רבות לדבר בכך. במשך היום כולו לא ירדה אלי אפילו לביקור אחד. כמדומני שפעם אחת בלבד היא השמיעה מרחוק, אולי מן החצר, קריאת עידוד כלשהי.

וכל העת הזאת לחזור ולקוות, להתפלל, כי הגל הבא לא יגיע עדי; שהיום כבר יסתיים, שלא יחפשו כאן יותר. ודווקא הפעם היה היום ארוך במיוחד, ממאן להגיע אל קיצו. ואמנם, למרתף באותו יום לא ירדו עוד. כעבור ימים אחדים, כשהדבר היה שוב אפשרי, זיהיתי על משקופו סימון בגיר. הרי שמבשרי ההצלה שלי ביום זה היו סימן הגיר על המשקוף, והיעדרו של פנס-כיס בידי מלאכי המוות.

כן, גם תפילות היו באותו יום. חיברתי בעצמי, במתכונת מיוחדת, והייתי לוחש אותן בסדר מסוים, שעליו השתדלתי לשוב ולחזור בהקפדה רבה. התחלתי לומר אותן כבר קודם-לכן, אולי בשעת מחלת אחותי; לשיאן הן הגיעו מאוחר יותר, בכפר רחוק. מלמלתי אותן בדבקות ובהתמכרות והן הביאו לי רווחה מסוימת.

סוף-סוף הגיע ערב, אתא ליל. דממה כבדה ירדה בכול. עם חשכה הסתלקו להם כפי הנראה הגרמנים, ואנשים החלו בזהירות רבה להגיח מחוריהם. כאדם חבול המתחיל למשש את איבריו, החלו כולם לשאול ולברר, מה קרה, את מי לקחו.

השבר היה איום ובלתי-נתפס. שמות החלו לנסר מכל עבר – מאות-מאות מילד הגטו וקשישיו נלקחו והוצאו, כל אשר הצליחו לשים ידם עליהם. ילדים נתלשו מזרועות אמותיהם, נגררו בועטים, שורטים ומייללים. הגרמנים לא בחלו בכוח, הסתייעו בפרגולים ובכלבים, איש לא נחלץ מידיהם.

מה גדול המזל – מביתנו לא נפגע איש. מינה ואומנתה הסתתרו בחדרון קטן אשר דלתו הייתה מוסווית; הורי רעיה שהו במלינה של משפחת גפנוביץ שבחצר; ילד מן האגף השני שכב כל היום עטוף בתוך שמיכות שהיו מגובבות לכאורה ברשלנות על פני המיטה ולא הבחינו בו. לעומת זאת נלקחו הילדים מן הבית הסמוך וביניהם יענקל'ה הפעוט. אף כעבור שנה ויותר היה אביהם לייזר – עמו התגוררתי אז – לא פוסק מלקונן ולגנוח בלילות, ממאן להינחם. ומה אירע לחברי השונים, בני גילי שלי? באותו ערב לא יכולתי עדיין לדעת.

וכמספר הילדים שנלקחו, הסיפורים על דרכי הילקחות ומאבק, ניסיונות להתחמק, להתחנן, לבקש על החיים – הכול לשווא. החיפושים בבתיים היו יסודיים ודקדקניים – הפכו בהם ולא הרפו. ואף שלרוב גם ניסיונות ההתחבאות לא הצליחו, קשה היה להבין את אלה אשר המתינו בבתיים כמשותקי-הלם בלא לנסות כלל להסתתר, וילדיהם נאספו כאסוף ביצים עזובות. לקח מעשי אמי עמי תמיד – ליזום, לא להמתין, ואחרי התנהגות הרוב לא להיסחף.

מה הלאה, מה יהיה מחר, האם הסתיימה הפורענות או צפוי לה המשך? טוב שאחותי הקטנה כבר לא כאן. לפחות לה הסיכויים לשרוד. אמרו שלקחו את הילדים באוטובוסים עם חלונות חסומים בתיל ומסוידים לבן. היו שנזכרו כי אכן ראו כלי רכב כאלה כבר לפני ימים אחדים חונים בפרברי העיר. יש מי שידע להוסיף כי מאוחר יותר העבירו אותם אל רכבת שהמתינה במסילה צדדית. ולאן הסיעו אותם ברכבת?

עד היום, כשאני רואה טור של אוטובוסים ריקים ערוכים בשורה לאורך רחוב, שוקע ליבי בקרבי.

בינתיים צריך להיות מוכנים לכל אפשרות גם בלילה. לכן העמידו למינה ולי מיטת-שדה משותפת אשר הרחבה באמצעות דלת רחבה שהונחה עליה. המיטה המאולתרת הוצבה קרוב לדלת החדרון הקטן אשר פתחו המוסווה עמד ביום זה במבחן. אם יתרחש דבר-מה במהלך הלילה נוכל לחמוק לתוכו במהירות. כל אחד מדיירי הבית חיפש לסייע בסידורנו – להוסיף שמיכה, להיטיב את המצעים. חשתי כיצד היינו למוקד תשומת-ליבם ודאגתם של כולם סביב. לבושים ונעולים, מוכנים לזנק בכל רגע, נשכבנו לישון זה בצד זה. אך בסופו של דבר, לא רק שהתקשיתי להירדם לצידה של מינה'לה, אלא במקום זאת אף בשעה מטורפת זו הרשיתי לעצמי לדמיין, ואפילו מעט לנסות ממש, כיצד מחבק אני את מינה בשנתה. שהרי מזמן חיפשתי דרך להביא את רגשותי לתשומת-ליבה ולא העזתי, ואף ציפיתי שהיא גם תשיב לי באותות היענות חיוביים כלשהם. שיגעון סוריאליסטי אשר אפילו כעבור שנים, בהיזכרי בו, יורדת עלי מבוכה גדולה.

גם משתמו אותם ימים ועברה חצי שנה נוספת, ומסתובב הייתי ככלב חוצות בעיר המשוחררת, ללא משפחה וללא בית, עדיין חלק מן הפנטזיות שלי התמקדו באפשרות שמינה'לה ניצלה כמוני. דמיינתי אז כיצד ברגשה נפגשים אנו מחדש, שנינו אין לנו איש בעולם מלבדנו; שוב אין ידינו משות זה מזה, ממשיכים אנו מעתה את חיינו יחדיו, כאח ואחות, כבני-זוג אוהבים, עד עולם.

יום שלישי

בא בוקר ולא צריך היה להעירנו. עם הנץ השחר שוב נשמעו קולות רכב ומיד זינקנו למקומות מסתור. אמא התלבטה, האם לשוב ולהחביאני במרתף, אשר כה קל היה לחדור אליו ולחפש בתוכו, או להסתתר בחדרון של בת שכנינו, רעיה, אשר הוכיח את עצמו ביום הקודם. מינה ואומנתה, ששהו בחדרון זה ביום הקודם, עברו עכשיו למלינה של גפנוביץ שבחצר, בעוד הורי רעיה שהתחבאו במלינה זו אתמול פנו למקום אחר. הרבה זמן להתלבט לא היה, ובהבזק אחד העדיפה אמא את החדרון וגם הצטרפה אלי. למה נכנסה לשם יחד איתי, שהרי הפעם ברור כי תהיה זו הסתגרות ליום שלם לפחות והיא לא תוכל לצאת באמצע, כביום הקודם; כנראה שלא רצתה להשאירני שעות כה רבות לבדי. מה גם שרעיה, שהייתה דוברת גרמנית, החליטה שהפעם היא תישאר בדירה, ויהיה מי שיקבל את פני הגרמנים. עולה בדעתי כי בהעדיפה להישאר איתי, אולי ניסתה אמא לעקוף שעות קשות שהיו צפויות לה עצמה לו נותרה מחוץ למחבוא. האם חשה צורך אינסטינקטיבי להיות איתי, כציפור עם הגוזל שלה בשעת סכנה, למקרה שחס ושלום תהיינה אלה שעותינו האחרונות יחד? מעולם קודם לכתובת דברים אלה לא העזתי להעלות בליבי הרהורים אלה.

נכנסו אפוא לחדרון. ייתכן שנטלנו עמנו גם מזון כלשהו, לחם וריבה למשך היום, וכבר הזינו עלינו את הארון הגדול בן ארבע הדלתות המיועד לחסום ולהסוות את פתח החדר, ונתרנו לבדנו. החדרון היה קטן מאוד, של רעיה כנראה, והיה סיכוי כי לא יבחינו בו. מה גם שגבל בחדרי האגף השני של הבית, ואת חלונו – שהקפדנו להשאירו פתוח לרווחה לעבר הרחוב – ניתן היה בנקל לשייך לדירת הכניסה השנייה. בתוך החדר משמאל לדלת הייתה מיטה ולידה ארון בגדים בין שתי דלתות שנשען בגבו אל הקיר החיצוני של הבית, צמוד לחלון הפונה לרחוב. רוב היום עבר עלינו כשכל אחד משנינו דחוק ומקופל בתוך מחצית אחת של ארון זה שדלתותיו, כמו החלון, היו פתוחות לרווחה. ואולי כלל לא היו לארון דלתות לא וילונות בלבד; יום שלם וארוך מאוד שהיתי בתוכו או לידו וכמעט שאיני זוכר ממנו דבר.

אם לנסות ולדרג את תחושות החרדה בשני הימים, של יום אתמול ושל היום הזה, היום השני היה קשה יותר. ביום הראשון היה הפחד אינסטינקטיבי, טרם הבנו מה קורה. ליום השני כבר נכנסו עם הרבה יותר ידע – וחרדה. גם לגרמנים היה עתה יותר מידע – רוב ילדי וקשישי הגטו נפלו לידם ביום הראשון, ולקראת היום השני הם כבר יכלו להעריך במדויק כמה חסרים להם; לפיכך חזרו במשנה נחישות להשלים את מלקוחם. שוב הם עברו, ביסודיות יתר ובשיטתיות, גל אחר גל, מבית אל בית ומחדר לחדר ועימהם כעת יותר אוקראינים; ואומרים כי גם לטבים.

עוד אנו מסתדרים בחדרון הקטן ואין עדיין כל תנועה מסביב, הגיעו לאוזני ממרחק רעש מנועים. הייתה זו הפעם היחידה באותו יום שהעזתי להרים ראש ולהציץ להרף-עין מבעד לחלון. לעיני התגלתה שיירה של שלושה-ארבעה כלי רכב צבאיים מכוסי אברזין, מתקדמים לאיטם לאורך רחוב וארניו. ביבבת בכי חנוקה – אולי היחידה שלי באותם הימים – כמעט בעלפון חושים, נאנק מאימה, התחלתי לחתור ולחפור ולהידחק פנימה-פנימה, אל מעמקי הפינה הרחוקה ביותר של תחתי המיטה, להתכווץ בתוכי הסדק החשוך ביותר שם.

להסתתר, להיעלם. כמו בקייטנה בעת רעמים וברקים; כמו פעם אל מתחת למיטתה של סבתא, בעת שסבא תפס אותי ביום חג מסתובב ענוד פנסים על כפתורי הבגד החגיגי שלי, או אחר מסע הכשל שלי בשבת על עגלתו של הגוי בכיכר העיירה. בדומה רצתי באחד החודשים הבאים באפס-נשימה בין קווי האש בחזית, בשדה מפולח ריצודי יריות, או נמלט מכלבי משמרות רוסיים בין ערימות שלג ביער עבות או, בעת הפצצה מצרית על תל-אביב. ארבע שנים מאוחר יותר, מדלג מטה מטה בקיפאון עורקים ובלא הרהור נוסף, מותר לבושת העמוקה לבדו את דודי קטוע-הרגל והמחלים במיטתו. לברוח, להימלט, לנסות להישרד.

אמא, ממקומה, ניסתה להרגיעני מעט, לעודד את רוחי – אך לשווא. זמן רב חלף עד שפסקה הרעדה בגופי והעזתי לזוז מעט מחרך פינתי, לזחול כחיה משותקת למחצה אל מחוץ לאזור המיטה החופה עלי, להתכנס ולהיטמן במחצית הארון שנועדה לי, זו הרחוקה יותר מן החלון.

החלון היה פתוח וקולות הרחוב שטפו אותנו ללא כל חציצה, אף הרבה מעבר לעוצמה שבה חדרו אלינו אתמול אל מעמקי המרתף. גלים של צעקות, פקודות, דיבורים וצווחות חלפו כמעט בתוכנו. לרגעים דימיתי כאילו שהארון בו אנו חבויים מוצב באמצע הרחוב ומשום-מה אין מבחינים בו עדיין.

מפעם לפעם הייתה אמא מעיזה ומציצה בהיחבא לעבר החלון. אני העדפתי להמשיך ולשבת מקופל, לרוב גם בעיניים עצומות. בכל-זאת היו רגעים שבהם דיברנו בלחש בינינו או אף לעסנו דבר-מה. ואז שמענו אותם באים. צעדים בחדרים השונים, חריקת רהיטים, צלילים של הפיכת מיטות וניעור כלי בית. הם בדירה שלנו, מחפשים וקרבים אלינו. מבעד למחית הקיר שמעתי את קולותיהם כמו שלכודים מתחת למפולת במכרה חשים את החותרים לקראתם. אלא שכאן הייתה זו משלחת מוות אשר פילסה דרכה אלינו.

להתכווץ ולהתמעט עוד יותר; כמו עכבר, כחיפושית משה רבנו. לשאוף לישות של נקודה בלבד, של אין. רק הלב ההולם עלול להסגיר, רק הנשימה הנעצרת עלולה לבגוד. שוב העיניים מוברחות חזק-חזק, השיניים חשוקות כבגולגולת מתים, והמוח יבש מכל מחשבה. רק להתפלל בדבקות, להתרפק אל כל כוח עליון שביקום כי יחולל נס, ירחיק את האיום הברור אשר עוד מעט קט יתממש, ישאב אותך לתוכו כמו לוע של הר געש, כמו סירנה, כמו המערבולות בנהר.

ברגע מסוים הם פנו אל הארון הגדול המסתיר את פתח החדרון שלנו. שמעתי אותם בודקים את תוכנו ואחר-כך גם מנסים להזיזו, ללא הצלחה. ואז באו קולות סריקה במרווח הצר שבין הארון לבין הקיר, קולות שריטה. אף שהיו חלשים לכאורה, הם הגיעו אלי בעוצמה אשר אין לשאתה; החדר כמו הוצף באור עז כשל אש הסנה, אי-אפשר היה לעמוד כנגדו. חוד הכידון חרץ קלות בדלת העץ של חדרנו – והם פנו הלאה. זה היה רגע בו יכול אני להגדיר את שניצב ביני לבין כילויני במידות מדויקות של מילימטרים עובי לוח עץ אחד של דלת, במטחווי צליל שריטה אחת.

דנקע חברי התחבא בעליית-גג בתוך בניין משרדי הארבייטס-אמט של הקומיטט, אולי בזכות אחיו ה-EILBOTE. כשהגרמנים הגיעו – וגם שם חיפשו – הם הרימו מכסה פתח בתקרת המסדרון ודנקע זינק היישר אל כתפיו של הגרמני שמתחתיו, כמעט הפילו ונמלט החוצה, למקום כלשהו שבו התחבא שנית ולא רדפו אחריו. יהודית, חברת ילדותי המוקדמת אשר בזמנו הייתה נוהגת להזמיני כרופא לתת זריקות לבובותיה, הוחבאה על-ידי דודה ביום הראשון של האקציה בתוך חדר משרד הרובע של המשטרה היהודית. היא התכנסה שם מתחת לשולחן הכתיבה אשר ניצב במרכז החדר, והתכווצה במרווח המיועד לרגליים, אשר למזלה היה מוסתר בחזיתו. כשנכנס הגרמני והציץ פנימה מבעד לדלת הפתוחה למחצה לא הבחין במאומה. ביום השני כבר הועברה לבתי-המלאכה, שם עבד הדוד. כאשר גם לשם הגיעו המחפשים, הוחבאה בתוך ארון בו היו תלויים סרבלי עבודה. היא הייתה קטנה, והכידון

אשר הם נעצו בין הבגדים חלף מעליה. עתה היא אם לחמישה בנים חסונים כאלונים ואת קורותיה, אשר ילדיה מעולם לא שמעו, סיפרה לי ביידיש עסיסית וגדושה ביטויים ביתיים אשר כמוהם מני אז לא שמעתי.

וכי היו הגרמנים מטומטמים; אלא שבאותה שעה של יום אולי כבר היו הלוכדים מיוגעים. ההתגוששות הנמשכת עם אמהות פגועות, עם ילדים שנאבקו על חייהם, שמא הביאה לשחיקת ערנותם החדה כחרב. אין זה אפוא מליצה לומר, כי אולי בזכותם של אלה שהובלו למוות נותרנו אנו, חלק מהניצולים, בחיים.

שני חברי, האחים שגרו במעלה רחוב גריניוס, פעם אחת ליד פתח ביתם לפנות ערב הם הזמינו אותי למסר הרפתקאות מופלא. הם קשרו את עיני, העמידו אותי על קרש, ואט אט החלו להרימני תוך נענועים עדינים, בהכרזם באוזני בלחש מהפנט, כי עתה מפליג אני לשמים, שט בין כוכבים. סיפרו שהם התחננו, ביקשו שלא יעלו אותם למשאית אשר הוצבה בפתח ביתם. אבל לתחינתם לא שעו; הם ניסו להתנגד, ללפות את הדלת, אך הועלו בכוח פנימה ונלקחו.

ואני, נדמה לי כי עד היום חש אני בתוכי איזו מין יבבה הייתה נפלטת מפי לו נתפסתי. לעתים היא עוד חוזרת ופוקדת אותי בלילות של סיוטים.

אני זוכר מהמשך אותו יום שני מעט מאוד, אף פחות מאשר מן היום הקודם. רק עקבות מטושטשים של יום ארוך, ארוך מאוד, אשר מיאן להסתיים. מכיוון ששוב לא נשאר ילדים רבים בגטו כדי ללכדם, ואף אלה הנותרים היו מוחבאים היטב, נדרש לגרמנים זמן רב לחיפוש מדוקדק אחריהם. לכן, כנראה, חלו הפעם הפסקות ארוכות ומורטות עצבים בין גלי החיפושים, והפסקות אלה היו חלק מן האימה הכבדה באותו יום.

היה זה אפוא ברובו יום של המתנות; שהשעות תתמוגגנה ותצנחנה, תשושות כמונו, לתוך אפלת הערב. לכן גם כווננו חלק מתפילותי באותו יום – זוכר אני היטב – לא רק להינצלותי הישירה אלא גם לסיומו המהיר של יום קשה וארוך זה. גם זאת תמימות – להניח כי עם בוא הלילה יוקל לנו מעט, שיום המחרת יהיה טוב יותר.

את הילדים המעטים, ניצודי יום זה, כך סיפרו, שוב לא שלחו ברכבות, אלא העבירו למקום סמוך כלשהו – אולי לפורט התשיעי; וכך גם בימים הבאים.

באחד הימים הבאים גילתה לי אמא על רגעי חרדה נוספים שהיו לה ביום האקציה השני, ולא סיפרה לי על כך קודם-לכן. ברגע מסוים הציצה מבעד לחלון הפתוח ולתדהמתה נתקלה במבטו של קצין גרמני אשר חלף באותה עת על-פני הבית. להרף-עין לא שלטה בעצמה ונרתעה אחורנית בבהלה. מיד לאחר-מכן שמעה כיצד פנה הלז אל משעול המקיף את ביתנו ונכנס פנימה. שעה ארוכה הסתובב בדירה בלא שעלה בידיו לפענח את פשר פניה המבוהלות של אמא ואת מקומה. מזל מוצלח היה זה שראה את רעיה, דבר שאולי צמצם את

חשדותיו. ואמא, שהבינה יפה את משמעות צעדיו סביב, נצרה זאת עמוק בליבה, לא אמרה לי באותה שעה אף מלה אחת.

היום פנה סוף-סוף להעריב. עם רדת החשכה דעכו קולות הפעילות בחוץ וכביום הקודם החילונו לאיטנו לזחול מתוך המחילות, מתקשים להאמין כי נגמר.

עוד מנסים אנו ליישר איברים, להחליף מילים ראשונות זה עם זה ולפתע שוב קולות דהירה של רכב ברחובות – הם חזרו שוב! האם הייתה זו תחבולה ערמומית להפתיע את הנחבאים בהגיחם החוצה; בחופזה צורפתי, להקלתי, למחבוא של סבתא גפנוביץ. לא רציתי לשוב אל החדרון הקטן. בתוך בור עמוק התגלתה לי כעת תעלומת המלינה של שכנינו, סוד אשר עד כה נשמר בקרב בני משפחתם בלבד: באר יבשה בתוך חצר פנימית הסמוכה לדלת דירתם, אשר את פתחה המונמך הסתירו בקרשים עבים ומעליהם הניחו לבנים. על פני הקרקע הם הוסיפו, כלאחר-יד, עצים להסקה, אולי אף כירה להרתחת כביסה. אל מעמקי הבאר ירדנו בסולם עץ ארוך שבתחתיתו הוצב שרפרף עבור הסבתא. לידו, על שמיכה פרושה, היה מקום לילד נוסף או שניים. כאן שהתה מינה במשך היום ועתה צורפתי גם אני. עמוק ואטום היה המקום, דחוס ולח, כמו מתחת לשמיכת פוך חמה וטובה. כאן כמעט ואי-אפשר היה לשמוע דבר מן המתרחש בחוץ והייתה בכך הקלה עצומה. חשתי כאילו קרקעית הבור נמצאת לא הרחק מן הנהר ושואבת משלוות מימיו. מספר שעות ישבנו כך ומאומה לא אירע. לא היינו לבד – בניה של גפנוביץ לא שכחוה ומדי פעם היו מעבירים לה שדרים של עידוד מבעד למצבורי הגבבה. מראה פני הנינוחות לכאורה של הסבתא אשר לא פסקה, ולו לרגע, אף בחושך או לאורו של נר קלוש מלסרוג, היו עבורי מסר מרגיע ומשכך, ניגוד קיצוני ומפצה מעט על המתח האדיר ששהיתי בו במשך היום בחדרון שם למעלה. שלווה ירדה עלי, כפי שלא חשתי זה שתי יממות לפחות. כמה שונים יכלו להיות שני ימים אלה, כך הרהרתי לי, בלא קולות המגיעים מן החוץ; ולוואי ויכולתי תמיד להישאר בתוך רחם נושם רוגע כמו זה.

בצאתנו משם התברר, כי שיבתם הפתאומית של הגרמנים הייתה קשורה בהלשנה שהוליכה אותם היישר לבית-המרקחת הסמוך. שם, מעבר לקיר אטום לכאורה, שהו זה יומיים עשרות ילדים ומבוגרים בתוך מלינה גדולה. עתה, ברגע האחרון ממש בטרם הינצלול, עלה הכורת על כולם, ילדים כמבוגרים. מישהו מביניהם שניסה להתנגד או להימלט נורה במקום.

יום רביעי

באותו לילה נשארתי לישון בבית משפחת גפנוביץ, בסמוך לבאר. מיד עם שחר ירדנו לתוכה שנית – מינה, הסבתא ואני – וישבנו בה כל היום. אירועים מיוחדים לא התרחשו סביבנו, אך יודע אני כי גם ביום זה חזרו הגרמנים ושבנו לגטו. בעקבות גילוי המלינה המוסווית אמש ליד בית-המרקחת הם ריכזו ביום זה את חיפושיהם בנקודות מסוימות ונעזרו לשם כך בכלבי גישוש. ואכן, שורה של מלינות חבויות ומוסוות היטב שעמדו יפה בחיפושי הימים הקודמים

נתגלו באותו יום, השלישי לאקציה. את הילדים לקחו ואת המלינות פוצצו. קולות פיצוץ עמומים הגיעו אפילו אלינו במעמקי הברא.

כך, בעיקר מפאת הלשנות, נחשף סיפורן של מלינות שונות ומתוחכמות. יש והיו אלה הורים אומללים שהצביעו על מקומן המשוער, תמורת הבטחות-שווא שיוחזר להם ילדם, והיה גם סיפור על שוטר יהודי שעבר והצביע על בתים מסוימים.

והיה מעשה באם אשר הניחה את כף ידה על פי ילדה הממרר בבכי, עת הגרמנים נשמעו קרובים לפתח המחבוא; משחלפה הסכנה התגלה שהפעוט שוב איננו בחיים יותר.

כעבור ימים אחדים בלבד, כאשר לראשונה הרשתה לי אמא להגיח מתוך הבית לחילוץ עצמות קצר – באפלולית הערב ובבגדים ארוכים – מיד שמתי פעמי למקומות סמוכים בהם פוצצו מלינות. משתאה עמדתי מול חורבות בתים או חלקות שדה כתושות שמהן בצבצו גושי בטון, שמיכות ולבנים – עדות אחרונה לחיים שנקפדו, לילדים אשר שוב אינם כאן; ואני כלל לא העליתי בדעתי כי מצויה שם מלינה.

בימים הבאים, משגברו השמועות על חיסול קרוב של הגטו, העדיפו רבים להכין מלינות. גם אמא שלי, לפי המסופר, נשארה זמן-מה במלינה של משפחת ד"ר גולאך. מששמעתי זאת נזכרתי כיצד פעם פגשתי בבן הצעיר של הגולאכים כשבידי קרש או מוט ברזל כלשהו. הוא ביקש אותי לתיתו לו – לדבריו הוא בונה תנור הסקה. עכשיו הבינותי את פשר הדבר.

בסופו של דבר, כאשר ניגשו הגרמנים אכן לחסל את הגטו, משלמדו בעקבות אקציית הילדים על תופעת המלינות אצלנו, הביאו פלוגת הנדסה מיוחדת, מלווה ביחידות שיטור ואס-אס מווינה, ריגה והונגריה, והם שעסקו בחיסול הגטו. הם עברו מבית לבית, פוצצו והעלו באש את כולם בלא לפסוח על אחד. גם יחידת מכבי-אש עירונית ליטאית שולבה במבצע. הרי שאקציית הילדים צפנה בתוכה את אופי דגם חיסולו של הגטו.

הימים הבאים

הימים הבאים של אותו שבוע היו מעורפלים מאוד. איני זוכר מהם הרבה. לכאורה הסתיימה האקציה ביום רביעי. מעל הגטו ובין בתיו נשארה קפואה יללה גדולה, בלתי-נשמעת. האנשים שוטטו בתערובת של היסטריה ואפתיה, המומים וכבויים. כיצד גברו הורים על המכה, ובנים אוהבים – על הילקח הוריהם המבוגרים. מה עשו בני המשפחה בצעצועים, בבגדים; מעולם לא הצלחתי די להרהר בכך, ובוודאי לא להבין זאת. אנשים התקפלו תחתיהם מאובנים בכאב ובאבל ואיש לא הלך לבקר את רעהו. לא מעטים התעקשו להאמין כי ילדיהם עדיין בחיים, רק הועברו למחנה אחר – הרי לא ייתכן אחרת. וההבקעות הגדולות של הצבא האדום, שהתרחשו דווקא באותם ימים עצמם, עתה שוב לא היה בהם טעם, לא יכלו לעודד.

כה רבות היו ההתרחשויות בימי אקציית הילדים. הן נודעו לנו בהדרגה בלבד, או אולי רק עיכלנו אותן באיטיות. כך נצטוו לקראת בוקר יום שני, הוא מועד תחילת האקציה, אנשי המשטרה היהודית להתייצב במיטב מדיהם לתרגיל הג"א משותף עם יחידות גרמניות. "שלא תעשו בושות", נאמר להם. ואכן, הם הופיעו שם כולם (140 במספר). לאחר מסדר ביקורת קפדני הם הוצעדו בשמאל-ימין לעבר משאיות שנטלו אותם היישר לפורט התשיעי. שם הוצא חלק מהם להורג עוד באותו יום עצמו, אולי כדי שלא יחזור מקרה התקוממות השוטרים היהודים בשעת אקציית חיסול גטו וילנה. המפקדים נחקרו ועונו באכזריות – הם נדרשו להסגיר מלינות (בלא שהם ידעו על האקציה המתנהלת באותן שעות עצמן). אחר-כך סיפרו על גילויי גבורה והתמרדות בין המוצאים להורג, בצד מעשי נבלה ומלשינות של שוטרים אחדים. תשעים מהשוטרים נותרו בסופו של דבר בחיים וכעבור ימים אחדים הוחזרו לגטו. גם חברי האלטסטנראט נלקחו לפורט באותו יום שני. כך חיסלו הגרמנים באותם ימים כל גלעין פוטנציאלי להתנגדות מאורגנת.

ומוטלה התינוק – זה של המשפחה הצעירה שהוכנסה בחורף אל חדרנו ואשר הוריו החליטו לאחר היסוסים רבים למסור אותו לידי כפרי ידיד משפחתם ומיד לאחר-מכן התחרטה אמו, ליבה נשבר בקרבה עד שהחזירו לה את תינוקה – גם הוא נלקח באקציה.

שוב לא היה זה הגטו כקודם. באין ילדים, בלי אלטסטנראט, בלא משטרה יהודית – אשר בוטלה – קיבל הגטו מתכונת דומה למחנות הריכוז הידועים בגרמניה. עוד פעם צמצמו את שטח הגטו – כל מי שהתגורר מעבר לרחוב וארניו נצטווה לעבור. המלכודת המשיכה להתהדק, שעון החול הלך ואזל במהירות. בין אנשים נוספים שנמלטו לאחרונה, בלטה בריחתו של מזכיר האלטסטנראט.

זמן לא רב נותר לגטו לכאוב ולהתאבל – כמאה ועשרים ימים בסך הכול. הגטו חוסל ויושביו הועברו מערבה. חיכו להם עוד שישה חודשים של מחנות ריכוז ומוות הדרגתי אשר מהם ישרוד רק חלק קטן. אולי נטה הגורל חסד עם ההורים השכולים שנספו בחודשים שלאחר אקציית הילדים?

באחת השנים, בכותבי עבודת-גמר על גידול גפן בתנאי הערבה, נתקלתי בתוך הקובץ החצי-שנתי של האגודה האמריקנית להורטיקולטורה במאמרו של ג"פ קונוורתי, אשר מספר על הניסוי הבא: ב-27 וב-28 במרס 1944 הוא עבר על-פני שורות הכרם והסיר את כל תפרחות הגפן הצעירות, כדי לבדוק את השפעת פעולה זו על רמות המינרלים בעלים החדשים. מבועת, התקשיתי לעכל את העדות הכתובה, שבאותם יומיים החוקר קונוורתי בעמק אימפריאל שטוף השמש עסק – איזו אירוניה – בסילוק תפרחות גפן צעירות, דווקא באותם שני ימים. וכך מדי שנה חוזר אני וחוצה בהזדמנויות שונות קווי אורך ורוחב בלוח השנה, תאריכים המקבילים לאלה של אותן שנים. אינני פוסק מלהשוות ולעמת.

אפילוג ביניים: בעקבות

אקציית הילדים, בעצם, מעולם לא הסתיימה. בימים הבאים, בגיחות יזומות או משהבחינו באקראי בילד בודד פה ושם, מיד עטו עליו לקחתו. מעולם קודם-לכן לא הצביעו הגרמנים על קבוצת גיל מסוימת, מלבד קשישים מאוד, לומר: בני מוות אתם, איש מביניכם לא יחיה. לעומת זאת הייתה באקציית הילדים משום הכרזה טוטלית ומוחלטת – בטלה זכות קיומו של הילד היהודי.

מי היו הילדים שנספו סביב, איזו עוצמת חיים קופדה באותם ימים ספורים (ואולי גם הם התפללו כמוני)?

בעזרתו של מומחה לסטטיסטיקה ודמוגרפיה של יהדות מזרח-אירופה ניסיתי פעם לחשב מהו שיעורנו היחסי, הילדים שנשארו בחיים מן הגטו שלנו.

לפי חישוב זה היו בעירנו לפני המלחמה 5,060 ילדים עד גיל 14.

מביניהם ניצלו בסופו של דבר, לפי הערכתי, כ-150.

נספו אפוא 4,910.

הילדים הנותרים הם אפוא 2.9 אחוזים.

כשלושה מתוך כל מאה.

ואני אחד מבין שלושה אלה.

אפילוג ביניים: ארקע ומיימקע

כל השנים חשבתי כי גם ארקע ומיימקע נלקחו באותם ימים, מפני שגם במחנה העבודה בו שהו אם אמם אספו באותו מועד את כל הילדים. סיפרו שהגרמנים פיתו שם את הילדים בסוכריות ובתחבולה של משחק קשרו להם את הידיים, וכך הוציאו מחוץ למחנה. מששבו בערב ההורים מעבודתם, שוב לא מצאו איש. לאחרונה נודע לי כי שניהם יצאו בשלום באותו יום. ארקע היה בעבודה עם המבוגרים, בעוד מיימקע הצעיר יותר נשאר במחנה, כי היה מצונן. הוא ניצל בזכותו של האחראי במקום שחיבב אותו על שובבותו המפזזת ובשל היותו חבר של בנו. לפיכך החביא את שניהם יחד מיד בתחילת היום בארון של כלי עבודה, וכך ניצלו.

מפי רוחמה למדתי לראשונה כי חברי שרדו מאקציית הילדים ובעת חיסול הגטו נשלחו מערבה יחד עם הגברים. פרטי האירוע נותרו אפופי מסתורין: משהותירו אחר המיון אותה ושני בניה על רציף תחנת הרכבת בשטוטהוף שבפרוסיה (וכך גם אולי צפוי הייתי לעמוד שם גם אני עם אמי) – נשמעה לפתע צעקה חדה מאחוריהם, מכיוון הקרונות שלתוכם הוכנסו הגברים. "קפלניוקעס!" כך צעק אליהם מישהו לא מוכר, "בואו לכאן מהר!" קמו ארקע ומיימקע, אשר שם משפחתם קפלן, עזבו את אמם, וברגע האחרון ממש הצטרפו לרכבת

שיצאה לדרכה הארוכה. עד היום מעסיקה את רוחמה השאלה מי עשוי היה להיות בעל הקול, ולא יודעת להשיב עליה. הקרונות כבר היו מוגפים אם כי לא נעולים, ואת פניו של האיש לא ראתה. כמו שאר הנשים מן הגטו שלנו נותרה במחנה הריכוז ליד שטוטהאף ושם גם שוחררה, עם מעט השורדות האחרות.

והילדים, שבועות אחדים אחר בואם – 131 במספר – הועברו ללנדסברג, ללאגר 1 של מערך מחנות דכאו. שם נערכה סלקציה והנערים הצעירים יותר נשלחו לאושוויץ. על מעשה זה כבר שמעתי מפי דניאל, בנו של סופר ידוע בפולין שמשפחתו התגלגלה ערב המלחמה כפליטים לעירנו. דניאל היה אחד מבין שניים אשר עלה בידם לקפוץ מקרונות הרכבת בדרכה לאושוויץ והוא גם היחיד אשר הצליח להיחלץ ללא פגע – השני פגע בעמוד של טלגרף. עמדה לו לדניאל ידיעת השפה הפולנית ויכול היה לנדוד חודשים רבים בין הכפריים וכך גם ניצל. בין השאר הוביל עם האיכר שלו אספקת חציר למחנות אושוויץ.

רוחמה נידונה אפוא לחיים רק משום שילדיה הופרדו ממנה; אלמלא כן ודאי הייתה נשלחת במיון הבא, כאמהות אחרות עם ילדים, לצד השני.

ועדיין לא תמו הדברים. בחול המועד פסח של אחת השנים הסעתי את אבי לבקר אחד מידידיו הקשישים בקיבוץ שבנגב המערבי. תוך כדי הנסיעה סיפרתי לו על ששמעתי מפי רוחמה על גורל ילדיה. התחייך אבא כמגלה סוד – הלוא הוא שסיפר לה בזמנו על כך; אבא שהיה בלאגר 2 שבדכאו פגש שם במקרה את הדוד של שני הנערים, וזה סיפר לו איך שהו עמו תחילה וכיצד נטלום משם לאחר-מכן. משהופרדו הנערים לקראת המשלוח לאושוויץ, הסתירו זאת מפניו ימים אחדים, אמרו לו כי הילדים חלו והועברו למחנה אחר.

"יש לי דבר-מה להוסיף", פתח לפתע אבי ואמר, "ומאז שנודע לי הדבר לא התחלקתי בכך עם איש". באושוויץ, כך סיפר, העבירו את הנערים, כמקובל, מבעד לחבל מיון המתוח בגובה מסוים. כל מי שחלף מתחתיו, מספרו נרשם. נטלו נערינו יוזמה, ארגנו מביניהם משלחת אל האיש הממונה עליהם, האובר-קאפו אלברט, ופנו אליו בהצעה ובתחינה – הם ישתדלו ויעבדו טוב מאוד, בכל מאמציהם, אפילו טוב בהרבה מן הנערים הגבוהים יותר, רק שיסיר מהם את הגזרה הצפויה, שישאירו אותם כאן. הצטחק לו בחביבות – כך מספרים – הקאפו, אפילו טפח בחביבות (כך!) על כתפו של אחד מהם, וענה להם, בערך, בלשון זו: "אני מצטער, ילדי (כך, 'MEIN KINDER'), אבל חוק זה חוק ('EIN GESETZ IST EIN GESETZ').".

ואמנם, כעבור ימים אחדים בלבד כבר לא היו הנערים שם יותר.

מאז ששמע זאת, הוסיף אבא, רצה לכתוב על כך: "די דעלעגאציע", המשלחת, רצה לכנות את סיפורו, אבל לא עמד בר כוחו; אולי עוד יעשה זאת בעתיד. הרהור מפוכח עלה על דעתי – אם אמנם ארגנו שם משלחת, ודאי ארקע נמנה בין חבריה. וירדה עלי מעין שלוה, כמו הובררה לי פתאום השתייכותי – אני הוא בעצם ה-132 שלהם.

ולא נרגעתי. עברו עוד מספר שנים ונודע לי כי מדי שנה עורכים שרידי ה-131 מפגש ברביעי במאי, יום השחרור שלהם. בפעם זאת באתי גם אני. ברצינות כפייתית הם שקעו בוויכוח חוזר על הסיבות שבזכותם לא נשלחו היישר למשרפות, אלא הושארו מספר חודשים נוספים במחנה. ואלה הסיבות שהם מנו – שיבושים לא צפויים בלוח עבודת ההרג הגרמנית; רבבות צוענים ויהודי הונגריה שנמצאו לפנייהם בתור. אבל בעיקר הדגישו את ההצגה המרשימה שלהם בעת הכניסה לאושוויץ – ביוזמת אחד המבוגרים שביניהם הם נערכו מיד לצעידה בשורות מסודרות בשמאל-ימין, ולמראה הגרמנים הושמעה הפקודה "מיצן אב!" ("כובעים הסר"). והיא, לדעת הרוב, שהכריעה את הכף.

התחלתי לשאול שאלות. לא, איש מהם אינו זוכר את ארקע ומיימקע; אבל באושוויץ עצמה הם עברו שתי סלקציות, ובעקבותיהן נותרו 31 בלבד. במיין הראשון (בראש השנה) עברו ביניהם עם מוט בגובה מסוים ורשמו את מספרי הזרוע של הנמוכים ממנו (אחדים השכילו להינצל במיין זה על-ידי תחיבת חלקי בד ואבנים לתוך נעליהם). את המיין השני, העיקרי (דווקא ביום הכיפורים), ערך מנגלה בעצמו: כולם נצטוו להתפשט ולעמוד בשורות עירומים, בידיים מתוחות לצדדים. כך יכול היה בכור השטן לעבור ביניהם ולאתר את אלה אשר אין עדיין שיער במבושיהם ומתחת לבתי-שחיים. על אלה הורה לצאת מן השורה ולהתייצב בתור לפני פקיד רישום ("EING GESETZ IST EIN GESETZ"), וכבר למחרת הם נעלמו. קטנצ'יק אחד מבין הניצולים, אשר עד היום הוא נמוך קומה, סיפר לי כיצד ברגע של תושייה ואומץ הציל את עצמו. בסיום אותו מיין שני נשלחו הגבוהים יותר עירומים חזרה אל צריפם, בעוד הממתינים לרישום הרימו בינתיים את מכנסיהם. התעשת יענקל כבזק, השליך מעליו את מכנסיו ועירום הצטרף אל הפונים לצריף, ואל החיים.

ואת גרסת "המשלחת" שאבא שלי מספר – לא שמע. לעומת זה, זכר ילד בן תשע שבתום המיין התרוצץ סביב והציע את מנת הלחם שלו לכל מי שיהיה מוכן להתחלף איתו. לאחרונה נסע דנקא לאושוויץ, ומן הארכיון שם הביא רשימה מפורטת של "משלוח ילדים מגטו קובנה, 1,844" (עם הערה מפורשת – "שניים נהרגו בדרך"). ברשימה טור של 129 שורות. בכל שורה המספר החקוק על הזרוע, ולעתים לצידו גם שם האיש, שם אביו ומועד הולדתו. ובתוך רשימה זו – שחור על גבי לבן – מצאתי את שמותיהם של שני חברי, ארקע ומיימקע. הרי שהכול נכון, ונרשם כחוק. EIN GESETZ IST EIN GESETZ.

מקור: שלום אילתי, לחצות את הנהר, יד ושם, ירושלים, 1999, עמ' 142-159.